

JORDI CUSSÀ BALAGUER

LES MUSES

comanegra

- TAULA -

1. Apòstol de la lucidesa i la follia	9
2. El llegat d'un renegat	39
3. Dos drames i una comèdia.....	53
4. Un present futur	75
5. D'un deixeble i un geni.....	87
6. La nit dels secrets	117
7. La filla del mestre	135
8. Un passat present	169
9. Tutor, copista, traductor i enganyapobres.....	179
10. El centre de l'univers.....	199
11. La gènia de Salzburg	229
12. Pluja.....	247
13. Far cec	253
14. Tres monstres	269
15. Notícies fresques.....	287
16. Pedres voladores.....	299
17. Deliri d'amor	317
18. La mort de l'autor.....	325
19. Músiques i lletres	333
Epíleg. La vacuna de la utopia	353

1. APÒSTOL DE LA LUCIDESA I LA FOLLIA
Ponç Fernandó, cosí germà de Guillem Ponç, àlies
el Ciclop. A Mallorca, l'any 1265

He abusat tant de la lucidesa, i he fracassat tantes vegades a pesar de gaudir-ne, que ara tinc por de frisar la follia. Això em recorda cada dia més el meu cosí extraviat, Guillem Ponç àlies el Ciclop: ell també temia la demència més que res; molt més que la mort fins i tot. Però anem a pams, que hem de recórrer moltes llengües.

El meu cosí Guillem Ponç, el monstre visionari, a més d'una poció màgica o demoníaca que deixarem per després, em va llegar com a herència familiar un fotimer de documents escrits en diversos idiomes i en distintes èpoques. Un tresor incommensurable, ho reconec ara obertament malgrat l'escepticisme inicial. Expressaven, si no tota, una part preciosa del coneixement de la tradició hel·lènica, des d'Homer de Quios, Safo de Lesbos, Sòcrates l'atenenc i Hipàtia d'Alexandria, a més de l'erudició de Roma, on els poetes, els historiadors i els oradors van florir per damunt dels altres fruits, i encara moltes altres aportacions atribuïdes a cultures i civilitzacions anteriors o posteriors. Inclosa, poca cosa, la de l'Atlàntida, la qual el mateix Plató considerava rigorosament històrica. Però la història, ja se sap, cadascú l'escriu com vol fins al cap de mil anys, quan tot són engrunes. Serem aquell mosaic de cent mil peces del qual algú en troba tres o quatre mil.

Quan el cosí Guillem Ponç, borni, coix i geperut, va irrompre en la meva existència com un vendaval de coneixement universal i pensament lliure, jo era abat a la vila de Badalona. Després de la seva desaparició, i de la nit infausta en què una turba humana li va cremar el casalot, vaig esperar quinze dies perquè la fúria amainés. La meva situació enfront del bisbe era molt delicada, i em feia por que al capdavant m'acusés d'heretgia davant de la inquisició papal, que ja feia vuit o deu anys que perseguia càtars i heretges pels comtats de Catalunya. El més assenyat era recuperar els documents que el cosí havia enterrat per a mi al pou, i tocar el dos sense dir adeu-siau, però la idea de deixar la mare a la residència de les monges, convençut que no la veuria mai més, se'm clavava a la consciència com una espina infectada. Si fugia com un desertor, el bisbe era capaç de venjar-se en la seva persona i fer-la fora de la residència, pobra dona. Quan ja m'havia decidit a emportar-me-la amb l'excusa que fos, i marxar cap al regne de Castella a escampar la boira una temporada —malgrat els perills que el viatge representava per a una anciana amb poca salut—, la mare va agafar una grip i es va esfondrar abans d'acabar la setmana. Uns mesos abans, potser ho hauria considerat un senyal diví.

L'endemà al matí li vam donar sepultura cristiana i li vam dedicar una missa i un rosari, i la matinada següent em vaig esmunyir de l'abadia pel camí de l'hort amb una bossa de viatge i unes alforges grosses, per anar a recuperar els documents del cosí ciclopi. Allà, amb un parell de cavalls, m'esperava un amic antic, ferrer d'ofici, per acompanyar-me a la barca pescadora del seu germà. Em va dir que, de

grat per força, el passatge fins a Tarragona estava pagat, i ens vam acomiadar amb un somriure coratjós i els ulls tristos, conscients que probablement no ens veuríem mai més. Em rondava la idea d'anar a Toledo, on l'Escola de Traductors encara brillava com un sol de tolerància i estudi, i m'havia inclinat pel mar per no trencar-me l'espina dalt d'un cavall. D'altra banda, no creia que el bisbe em fes perseguir quan l'informessin de la meva desaparició, però val més tocar a temps el dos que acabar entre barrots reclusos.

A Tarragona, vaig comprar un passatge fins a Sagunt, on coneixia el baró Martí Mar, un músic apassionat amb poca fama, que em va acollir com a una musa d'Apol·lo. Em va convèncer a la primera de quedar-me quinze dies a la seva mansió al capdamunt de la ciutat, vora les ruïnes d'un campament romà, perquè em delia de fer una còpia o dues de la paperassa saberuda del cosí ciclopi, no fos cas. Finalment hi vaig passar el Nadal més agredolç de tota la vida, de dol per la mare i fugit de l'Església, i m'hi vaig acomodar fins que la primavera va trucar a la porta. A canvi de l'hospitalitat, com que de diners no en volia de cap manera, li vaig regalar una còpia dels documents del Ciclop, que jo considerava una joia, però no sé si ell els va arribar a valorar degudament.

El que sí que vam gaudir junts, un parell de nits, va ser la poció màgica que el meu cosí també m'havia deixat al pou (una mostra i la fórmula). Val a remarcar que aleshores vaig sospitar que potser me l'havia administrat en dosis xiques quan el visitava al casalot. No intentaré definir-ne amb paraules els efectes, perquè aquesta mena de droga il·lumina una esfera del cervell on no hi ha paraules, on les

idees són tan pures i veloces com els llampecs, i només es poden atrapar a la pell fugaç de l'intel·lecte. O dit amb uns altres mots, a l'ànima irracional. Em conformaré apuntant que bàsicament vaig viure l'experiència debatent amb dos o tres personatges que eren jo mateix, però nascuts en altres terres i altres temps, i que tots junts confegíem una doctrina teològica atea, en la qual l'ull Déu desapareixia del triangle per deixar el lloc a dues pupil·les entrelaçades: la d'una dona i la d'un home.

El meu amic i amfitrió, en canvi, es va passar hores i hores polsant l'arpa i el llaüt, bufant la flauta de pastor i la de tres becs, com si ell tot sol fos un grup musical que es replegava com un sac de gemecs. Tot i que em feia por que n'abusés, abans de marxar cap a Toledo via Conca, em va arrancar a còpia d'insistència la fórmula d'aquella màgia líquida. Però ja se sap que, fanàtics o ateus, cadascú es penja de la creu que li agrada més; si els manaires no l'hi claven abans, esclar.

A Toledo, m'esperava una sorpresa del tot insospitada: als quaranta-sis anys (i cèlibe des dels setze, quan l'abat Sorramola m'havia portat a un bordell perquè em desvirguessin), vaig conèixer una vídua de trenta-cinc, la mestressa de l'hostal on m'allotjava, i me'n vaig enamorar abans que el gall cantés tres albaades. Encara més increïble i afortunat va ser que ella em correspongués, si més no en el sentit carnal, perquè aquella angoixa per a mi era tan nova com profunda i no sabia ni com seduir la bella vídua ni tampoc com dir-li simplement bon dia. Li vaig explicar que, de bona llei, no em podia casar amb ella perquè formalment encara era un

servent de Déu, però ella va esclafir a riure com si li hagués explicat un acudit.

—Jo no crec ni en Déu ni en el matrimoni, escolanet! No em tornaria a casar ni pel regne de Saba! —I llavors, abaixant la veu tot i que érem sols a la meva cambra, va afegir:— Quan veig un mascle que m'agrada, m'hi aparello una temporada fins que me'n canso. Però no em confonguis amb una puta, eh? No he cobrat mai i sempre trio jo, des que disfruto a pler de la meva dolça viduitat.

Va haver de tenir paciència, la mestressa Juana Domínguez, però afortunadament la meva vergonya i falta de destresa, més que nosa li feien gràcia, i la veritat és que al capdavall d'aquella nit, extraordinària per no dir divina, tots dos n'haviem tret un pouet de plaer. El meu, sublim, esclar, perquè l'èxtasi desconegut del sexe se'm barrejava amb un enamorament d'adolescent; i el d'ella en realitat no ho sé, però és cert que reia i jugava com una donzella i em besava amb una avidesa que em destarotava. Quan al cap d'una setmana em va rentar el membre escrupolosament per regalar-me la primera fel·lació de la meva vida, juro que vaig pensar que s'havia tornat boja. Però, quan vaig aconseguir relaxar-me i bandejar els tabús, qui es va tornar boig de goig vaig ser jo.

A la cèlebre Escola de Traductors, d'altra banda, hi vaig entrar amb bon peu: l'infant Alfons, que devia rondar els vint anys i era el primogènit del rei Ferran III, s'havia enllaminat amb l'obra de Guillem de Berguedà, a qui considerava el millor trobador de la seva època, malgrat o gràcies a un sarcasme irreverent i les descripcions pornogràfiques amb què

sovint es delectava. Quan va saber que jo n'era un parent llunyà, el cosí del seu net, i que el podia traduir de l'original al llatí, em va afalagar més del merescut. Jo el castellà l'entenia força bé, però no sabia pas escriure'l (encara), mentre que el provençal era la meua llengua de lectura juntament amb el llatí, perquè a Catalunya gairebé tothom parlava en català però no l'escrivia gairebé ningú, sinó que s'optava pel llatí, clàssic o pervertit, o pel provençal. La veritat és que era un regal, guanyar-me la vida com un mestre lletrut traduint cançons i sirventesos del geni iconoclasta del Berguedà; especialment aquells en què es burlava de bisbes i arquebisbes, de senyors feudals, reis i senescals, d'amics i de parents, i en què es vanagloriava de centenars de conquestes sexuals, probablement exagerades o inventades. Val a dir que jo només coneixia una part petita i amable de la seva obra, perquè els porprats catalans la prohibien i la perseguïen pertot, de manera que l'esglai primer i l'admiració després van ser considerables. L'escola en si, d'altra banda, era un paradigma de respecte i convivència, un reducte de pensament (gairebé) lliure i expressions múltiples, per aprendre a viure amb aquells que parlen i pensen diferent. I gràcies a la protecció reial, establerta especialment gràcies a una «amiga» del trobador esmentat —Leonor d'Anglaterra, reina de Castella—, fins i tot els inquisidors s'abstenien de qüestionar-la obertament.

Aquell rabeig de calma i rutina gairebé feliç va pujar de grau fins a una mena d'eufòria intel·lectual arran d'una circumstància negativa que es va convertir en una paradoxa benaurada. El cas fou que, entre la campanya fallida contra Alzira (1242) i la campanya estratègica contra Xàtiva, que

va desembocar en el tractat d'Almirra (l'any 1244), l'infant Alfons va sofrir una dolència als pulmons que el va tenir clavat al llit un hivern de quatre mesos, i sovint em reclamava a la cort per fer-li companyia. Li llegia obres de trobadors i trobadores provençals en versió original, i després les hi traduïa oralment al castellà comú. I també ens passàvem hores jugant a escacs, esport que fascinava al príncep Alfons i que jo havia practicat durant anys a l'abadia amb un parell de monjos —si bé mig d'amagat, perquè es considerava una pèrdua de temps que no s'aprofitava en el món ni enaltia la glòria de Déu.

Aquest tracte personal amb l'infant Alfons em va decidir a confiar-hi prou per ensenyar-li alguns documents del llegat familiar. Havia reflexionat llargament sobre aquest extrem particular, que em semblava cabdal, i havia resolt que confiar-los tots de cop a algú, ni que fos fill d'un rei, en el fons encara els feia més inversemblants. De manera que, d'entrada, li vaig llegir el capítol on s'afirmava que la Terra era rodona, i es documentava l'existència d'un continent desconegut entre el ponent d'Europa i el llevant de la Xina. L'infant Alfons em va escoltar entre la perplexitat i la burla. Tot i la seva joventut, es considerava un home intel·ligent i assenyat (probablement ho era), però enfront d'aquelles revelacions, vacil·lava. Què faria un savi veritable: arriscar-se a nous descobriments o mantenir-se en la tradició dels dogmes?

—No en tens cap mapa? —em va preguntar intrigat al final.

—No —vaig mentir, sense cap escrúpol. La veritat era que tenia unes quantes làmines copiades dels Llibres dels

Atlants, però m'havia jurat no parlar de l'Atlàntida a ningú perquè no em tanquessin en un manicomi—. A pesar de les rondalles d'alguns capitans vikings, no hi ha testimonis fiables que ningú hagi travessat l'oceà fins al continent ignot, així que l'únic que es pot aventurar, repeteixo, aventurar, és que de nord a sud pot ser tan llarg com el d'Europa i el d'Àfrica junts, des del nord glaçat de Noruega fins al cap de Bona Esperança.

—Increïble —va murmurar l'infant mentre aixecava una poma rodona entre el polze i l'índex, per contemplar-la com si no n'hagués vist mai cap.

—Bé —vaig reprendre, per aportar arguments favorables—, tinc entès que la teoria sobre l'esfericitat de la Terra en realitat ja la va plantejar, si no demostrar, un tal Claudi Ptolemeu d'Alexandria el segle primer després de Crist.

L'infant, enxubat en una butaca i amb un escambell sota les cames, va queixalar la poma amb expressió fàtua i la mirada guspirant al foc de la llar.

Resumint, que prou que costa, tot va anar francament bé mentre érem a Toledo, i tot va anar de mal borràs (per no dir cap renec) quan vam marxar cap a Saix, al peu del riu Vinalopó. L'infant Alfons hi anava a signar el tractat d'Almirra en nom del seu pare, Ferran III, que sempre estava poc o molt malalt però encara no s'havia mort mai del tot.

Alfons em va convèncer en mala hora de fer-me passar per un copista mut, per comptar amb la meva opinió sobre les intencions veritables del rei català i els seus consellers. D'entrada li vaig pregar que no em forcés a traïr aquell que, fet i fotut, era el meu rei. Però ell em va regirar l'argument

assegurant que l'objectiu final era evitar l'escabexada mútua, una veritable gesta que beneficiaria ambdós reis i tots els seus súbdits. Reconec que em va convèncer.

En el context polític, l'infant Alfons de Castella tenia una espina clavada arran del setge contra Alzira, perquè no havia aconseguit conquerir la plaça. Dos anys més tard, va atacar Xàtiva amb tanta perseverança que de poc no provoca la guerra. Al capdavant, en tot cas, va aconseguir que Jaume I acceptés negociar un tractat de pau per delimitar la frontera. Com en tots els tractats d'aquesta mena, va haver-hi un pilot d'estira-i-arronses, i algun moment de crisi en què l'espectre de Mart i dels seus gossos planava damunt dels campaments.

A part del dia de la rúbrica final, només vaig veure els dos cabdills ungits en dues ocasions, i era molt il·lustratiu la manera com s'estudiaven, s'adulaven o es desafiaven. Jaume I, també conegut com el Conqueridor, tenia trenta-sis anys i es veia amb cor, efectivament, de conquerir mig món. Mentre que l'infant Alfons de Castella només en tenia vint-i-dos i en conseqüència l'ambicionava tot, per poc que pogués. Dit en altres paraules, tots dos creien que el tractat d'Almirra els serviria per fer les paus en present durant un temps, però que més d'hora o més tard es retrobarien en guerra oberta.

Fos com fos, el 26 de març de 1244, el rei català i l'infant castellà van signar solemnement el tractat d'Almirra al campament del mateix nom, vora la vila de Biar. A més de la frontera entre els regnes, també estipulava que la infanta Violant d'Aragó i d'Hongria, la pubilla de Jaume I, que aleshores tenia vuit anys, es prometia en esposalles amb l'in-

fant i hereu de Castella. Tothom semblava acceptablement content (a la promesa ningú l'hi devia preguntar res), i els dos seguicis es van preparar per emprendre el retorn després de la celebració de rigor, que potser no acontentava ni el Rei ni l'Infant, però omplia d'esperança tots els soldats en particular i tots els súbdits en general.

Aquella tarda o la de l'endemà, com moltes quan podia, vaig passejar a cavall fins al riu per esperar la màgia de la posta gaudint d'un esquinçall de poesia (l'Infant havia començat a escriure'n i sovint me'n demanava l'opinió), però sobretot dels versos hipnòtics de l'aigua. Quan l'astre ja s'amagava, i jo em preguntava per què traçava circumferències irregulars però cícliques i gairebé idèntiques al voltant de la Terra, vaig tornar cap al cavall, a deu passes de distància. Tot d'una, vaig sentir un cop tou però fort a la nuca (probablement un saquet de sorra), i vaig caure a terra com un titella sense cordill. Amb l'última guspira de consciència, em vaig dir que per fi descobriria l'enigma de la mort, que sempre m'havia encuriosit més que cap (a excepció de la Santíssima Trinitat quan encara hi creia).

En part, va ser pitjor que una mort ràpida gairebé indolora: quan una campana propera i enrogallada anunciava la mitjanit, em vaig despertar sol i ferit, amb una enrampada que m'escruixia el cervell, dins una masmorra. Tenia dos pams de cel per respirall, i al cap d'una bona estona i molts gemecs, quan vaig ser capaç d'enfocar la mirada, vaig comptar fins a tres estels que em van animar força.

Més enllà del cop estabornidor inicial, no m'havien violat ni capat ni maltractat, i només m'havien pres el punyal,